УДК 539.3

В. М. Вігак, Ю. В. Токовий

АНАЛІЗ ЕЛЕМЕНТАРНИХ РОЗВ'ЯЗКІВ ПЛОСКОЇ ЗАДАЧІ ПРУЖНОСТІ ДЛЯ ПРЯМОКУТНОЇ ОБЛАСТІ

Проведено аналіз елементарних розв'язків плоскої задачі пружності у прямокутній області, побудованих у вигляді функціональних залежностей від несамозрівноважених силових навантажень за використання методу прямого інтегрування вихідних рівнянь вказаної задачі.

Плоска задача пружності для прямокутної області є однією з найстаріших задач механіки деформівного твердого тіла [8, 9]. Крім того, вона є свого роду еталонною задачею, оскільки на основі аналізу методів її розв'язування можна судити про розвиток методів для задач теорії пружності в обмежених областях з кутовими точками [3, 4] загалом. У роботах [3, 4, 8, 9] наведено широкий огляд методів розв'язування задач пружності як для прямокутної області, так і для інших обмежених областей з кутовими точками, а також розглянуто історичні аспекти їхнього розвитку. При використанні більшості відомих методів для побудови розв'язку задачі пружності у прямокутнику не ставили за мету знайти компоненти тензора напружень або вектора переміщень у вигляді функціональних залежностей від навантажень вказаної області в загальній постановці задачі. Проте наявність розв'язку задачі у такому вигляді є вкрай необхідною для розв'язання обернених задач пружності чи термопружності, а також для розрахунку оптимального за швидкодією керування температурними режимами та керування термонапруженим станом у тілі відповідної геометрії [1].

Значним поступом у розв'язанні вказаної проблеми виявився розвинутий у роботах [2, 10, 11] метод безпосереднього інтегрування рівнянь задач пружності й термопружності в напруженнях. Використання цього методу дозволяє побудувати розв'язок силової задачі для прямокутника у вигляді розвинень компонент тензора напружень у збіжні в усіх точках області та її границі ряди за повними системами власних і приєднаних функцій. При цьому приєднані функції виділяють у вказаних розвиненнях компоненти напружень, зумовлені несамозрівноваженою частиною навантаження, тобто такі, які залежать від головних вектора та моменту факторів навантаження, а власні функції − компоненти напружень, зумовлені самозрівноваженим навантаженням. За допомогою цього методу можна також знайти співвідношення між компонентами тензора напружень, інтегральні умови рівноваги та інтегральні результуючі зусилля і моменти від напружень в області їх визначення, а також встановити необхідні умови, які повинні задовольняти силові навантаження, для існування розв'язків вказаних задач. Той факт, що ці розв'язки знайдено у вигляді функціональних залежностей від навантажень, які не втрачають свого сенсу на границі області, відкриває широкі можливості щодо їх використання для розв'язання згаданих вище обернених задач і задач керування.

У цій роботі на основі розв'язку [2] плоскої задачі пружності у прямокутній області проведено аналіз несамозрівноважених частин компонент тензора напружень, які називають [3, 4] елементарними розв'язками.

Розглядається плоска квазістатична задача пружності у прямокутній області $D = \{(x,y) \in [-a,a] \times [-b,b]\}$, яка для однорідного ізотропного матеріалу за відсутності масових сил описується відомими рівняннями рівноваги та суцільності в напруженнях:

$$\frac{\partial \sigma_x}{\partial x} + \frac{\partial \sigma_{xy}}{\partial y} = 0, \qquad \frac{\partial \sigma_{xy}}{\partial x} + \frac{\partial \sigma_y}{\partial y} = 0, \qquad (x,y) \in D, \tag{1}$$

$$\Delta(\sigma_x + \sigma_y) = 0, \qquad \Delta = \frac{\partial^2}{\partial x^2} + \frac{\partial^2}{\partial y^2}, \tag{2}$$

за наявності на межі області зовнішніх зусиль

$$\sigma_x\Big|_{x=\pm a} = \begin{cases} -p_1(y), \\ -p_2(y), \end{cases} \qquad \sigma_{xy}\Big|_{x=\pm a} = \begin{cases} q_1(y), \\ q_2(y), \end{cases}$$

$$\sigma_y\Big|_{y=\pm b} = \begin{cases} -p_3(x), \\ -p_4(x), \end{cases} \qquad \sigma_{xy}\Big|_{y=\pm b} = \begin{cases} q_3(x), \\ q_4(x). \end{cases} \tag{3}$$

У роботах [2, 11] знайдено розв'язки плоских задач пружності й термопружності в напруженнях для прямокутної області у вигляді розвинень напружень σ_x у збіжний в області D ряд за повною системою функцій $\{1,\ y,\ \cos\gamma_n y/b,\ \sin\lambda_n y/b\}$, напружень σ_y – в аналогічний ряд за повною системою $\{1,\ x,\ \cos\gamma_n x/a,\ \sin\lambda_n x/a\}$ та напружень σ_{xy} – за $\{1,\ y,\ y^2,\ \sin\gamma_n y/b,\ \cos\lambda_n - \cos\lambda_n y/b\}$ і $\{1,\ x,\ x^2,\ \sin\gamma_n x/a,\ \cos\lambda_n - \cos\lambda_n x/a\}$. Тут $\gamma_n = \pi n$; $\lambda_n > 0$ – корені рівняння $\operatorname{tg}\lambda = \lambda$, $n = 1, 2, \ldots$. При цьому власні функції $\cos\gamma_n y/b$, $\sin\lambda_n y/b$; $\cos\gamma_n x/a$, $\sin\lambda_n x/a$; $\sin\gamma_n y/b$, $\cos\lambda_n - \cos\lambda_n y/b$ та $\sin\gamma_n x/a$, $\cos\lambda_n - \cos\lambda_n x/a$, $n = 1, 2, \ldots$, виділяють у розвиненнях в ряди відповідних напружень частини, які залежать від самозрівноважених частин зовнішніх зусиль (3). Вплив на напружений стан цих частин напружень послаблюється з віддаленням від відповідної сторони прямокутника. Приєднані ж функції 1, y; 1, x; 1, y, y^2 та 1, x, x^2 виділяють у розвиненнях напружень елементарні розв'язки σ_x^0, σ_y^0, σ_{xy}^0, які записано у вигляді залежностей від несамозрівноважених частин зусиль (3):

$$\sigma_x^0 = -\frac{1}{4b}\int_{-b}^{b}(p_1 + p_2)\,dy + \frac{x}{4ab}\int_{-b}^{b}(p_2 - p_1)\,dy - {}$$
$$- \frac{3y}{4b^3}\int_{-b}^{b}(p_1 + p_2)y\,dy + \frac{3xy}{4ab^3}\int_{-b}^{b}(p_2 - p_1)y\,dy,$$

$$\sigma_y^0 = -\frac{1}{4a}\int_{-a}^{a}(p_3 + p_4)\,dx + \frac{y}{4ab}\int_{-a}^{a}(p_4 - p_3)\,dx - {}$$
$$- \frac{3x}{4a^3}\int_{-a}^{a}(p_3 + p_4)x\,dx + \frac{3xy}{4ba^3}\int_{-a}^{a}(p_4 - p_3)x\,dx,$$

$$\sigma_{xy}^0 = \frac{1}{4}\left(q_{12}^{+} - q_{21}^{-}\frac{x}{a} - q_{43}^{-}\frac{y}{b}\right) + \frac{3(x^2 - a^2)}{8a^3}\left(aq_{34}^{+} - \int_{-a}^{a}(q_3 + q_4)\,dx\right) + {}$$
$$+ \frac{3(y^2 - b^2)}{8b^3}\left(bq_{12}^{+} - \int_{-b}^{b}(q_1 + q_2)\,dy\right), \tag{4}$$

де $q_{21}^{-} = (q_2 - q_1)\big|_{y=b} + (q_2 - q_1)\big|_{y=-b}$, $\qquad q_{43}^{-} = (q_4 - q_3)\big|_{x=a} + (q_4 - q_3)\big|_{x=-a}$,

$q_{12}^{+} = (q_1 + q_2)\big|_{y=b} + (q_1 + q_2)\big|_{y=-b} = q_{34}^{+} = (q_3 + q_4)\big|_{x=a} + (q_3 + q_4)\big|_{x=-a}$.

Несамозрівноважені частини зовнішніх зусиль із граничних умов (3) виділяються тими самими функціями і мають вигляд [5, 10]

$$p_i^0 = c_i^1 + y c_i^2, \qquad c_i^1 = \frac{1}{2b}\int_{-b}^{b} p_i\,dy, \qquad c_i^2 = \frac{3}{2b^3}\int_{-b}^{b} y p_i\,dy,$$

$$p_j^0 = c_j^1 + x c_j^2, \qquad c_j^1 = \frac{1}{2a}\int_{-a}^{a} p_j\,dx, \qquad c_j^2 = \frac{3}{2a^3}\int_{-a}^{a} x p_j\,dx,$$

$$q_i^0 = d_i^1 + y d_i^2 + (y^2 - b^2) d_i^3, \qquad q_j^0 = d_j^1 + x d_j^2 + (x^2 - a^2) d_j^3,$$

$$d_i^1 = [\,q_i(b) + q_i(-b)\,]/2, \qquad d_j^1 = [\,q_j(a) + q_j(-a)\,]/2,$$

$$d_i^2 = [\,q_i(b) - q_i(-b)\,]/(2b), \qquad d_j^2 = [\,q_j(a) - q_j(-a)\,]/(2a),$$

$$d_i^3 = \frac{3}{4b^3}\left(b\,[\,q_i(b) + q_i(-b)\,] - \int_{-b}^{b} q_i\,dy \right),$$

$$d_j^3 = \frac{3}{4a^3}\left(a\,[\,q_j(a) + q_j(-a)\,] - \int_{-a}^{a} q_j\,dx \right), \qquad i = 1,2, \qquad j = 3,4. \tag{5}$$

Надалі, оскільки розглядатимуться лише несамозрівноважені напруження (4) чи зусилля (5), для спрощення запису верхній індекс «0» пропущено.

Для існування розв'язку задачі (1)–(3) у вигляді (4) несамозрівноважені частини (5) зовнішніх зусиль (3) повинні задовольняти такі умови:

$$a q_{43}^- = \int_{-a}^{a} (q_4 - q_3)\,dx = \int_{-b}^{b} (p_2 - p_1)\,dy,$$

$$b q_{21}^- = \int_{-b}^{b} (q_2 - q_1)\,dy = \int_{-a}^{a} (p_4 - p_3)\,dx,$$

$$ab q_{34}^+ = b\int_{-a}^{a} (q_3 + q_4)\,dx + \int_{-a}^{a} (p_3 - p_4)\,x\,dx,$$

$$ab q_{12}^+ = a\int_{-b}^{b} (q_1 + q_2)\,dy + \int_{-b}^{b} (p_1 - p_2)\,y\,dy,$$

$$q_3(a) - q_3(-a) = q_4(a) - q_4(-a),$$

$$q_1(b) - q_1(-b) = q_2(b) - q_2(-b), \tag{6}$$

а також закон парності дотичних напружень у кутових точках області D.

Розв'язки (4) для нормальних напружень містять доданки, які виражаються через коефіцієнти несамозрівноважених нормальних зусиль (5), помножені на 1, x, y, xy. У випадку дотичних напружень (4) маємо доданки у вигляді виразів через коефіцієнти дотичних зусиль (5), помножені на 1, x, y, $y^2 - b^2$, $x^2 - a^2$. Проаналізуємо, якими зовнішніми навантаженнями (5) області D спричинений кожний із цих доданків в елементарних розв'язках (4). Почнемо з аналізу напружень σ_x. З огляду на (4), (6) очевидним є те, що зусилля p_3, p_4 не є пов'язані з несамозрівноваженими напруженнями (4) для σ_x, тому при аналізі цих напружень покладемо вказані зусилля рівними нулеві.

Поставимо вимогу, щоб у першому з виразів (4) усі доданки, крім $\int_{-b}^{b}(p_1+p_2)\,dy$, дорівнювали нулеві. Легко переконатись, що така вимога задовольняється за умов дії таких несамозрівноважених зовнішніх зусиль (5):

$$p_i = c_1, \qquad q_i = q_j = p_j = 0, \qquad c_1 = c_i^1, \qquad i = 1,2, \quad j = 3,4. \tag{7}$$

Очевидно, що зусилля (7) зумовлюють простий стиск (розтяг) прямокутної області вздовж осі x (рис. 1) та напруження (4) у вигляді

$$\sigma_x = -\, c_1, \qquad \sigma_y = \sigma_{xy} = 0. \tag{8}$$

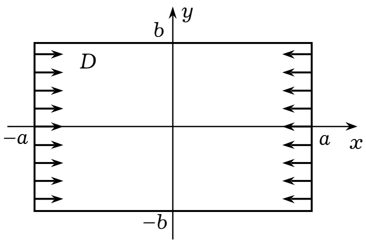

Рис. 1

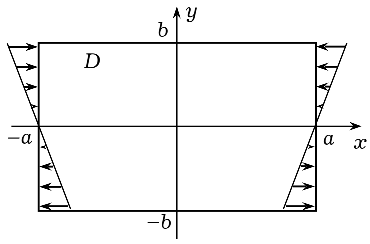

Рис. 2

З'ясуємо, коли у виразі (4) для σ_x усі доданки, крім того, який стоїть при y, дорівнюють нулеві. Така умова задовольняється при

$$p_i = yc_2, \qquad q_i = q_j = p_j = 0, \qquad c_2 = c_i^2, \qquad i = 1,2, \quad j = 3,4. \tag{9}$$

Тоді напружений стан буде описуватись напруженнями

$$\sigma_x = -\, yc_2, \qquad \sigma_y = \sigma_{xy} = 0, \tag{10}$$

які виражають чистий згин області (рис. 2).

Елементарні розв'язки для напружень (8), (10), спричинені відповідно зусиллями (7), (9), є здавна відомими в теорії пружності [6, 7]. На існування таких розв'язків ще в 1855 році вказав Барре де Сен-Венан, сформулювавши основоположний для механіки принцип про місцевий вплив на напружений стан самозрівноважених систем зовнішніх силових навантажень, який слабшає з віддаленням від навантаженої ділянки межі.

Визначимо тепер, якими зовнішніми зусиллями зумовлені доданки у виразі (4) для σ_x, які мають множниками x та xy.

Покладемо усі доданки у першій з формул (4), крім доданка при x, рівними нулеві. Внаслідок цього з урахуванням (6) отримаємо такі вирази для зовнішніх зусиль (5):

$$p_1 = c_1, \quad p_2 = -\, c_1, \quad q_3 = d_3, \quad q_4 = d_4, \quad q_1 = q_2 = d + yc_1/a, \tag{11}$$

де $c_1 = c_1^1,\ d = d_i^1,\ d_j = d_j^1,\ 2d = d_3 + d_4,\ 2bc_1 = a(d_3 - d_4), \quad i = 1,2,\ j = 3,4.$

Очевидно, що, поклавши в (11) $d = 0$, отримаємо навантаження границі області за такими законами (рис. 3):

$$p_1 = c_1, \quad p_2 = -\, c_1, \quad q_3 = bc_1/a, \quad q_4 = -\, bc_1/a, \quad q_1 = q_2 = yc_1/a, \tag{12}$$

а напружений стан описуватиметься формулами

$$\sigma_x = -\, xc_1/a, \qquad \sigma_y = 0, \qquad \sigma_{xy} = yc_1/a. \tag{13}$$

У випадку силових навантажень (12) дія зусиль p_1, p_2 на сторонах області $x = \pm\, a$ зрівноважується дією зусиль q_3, q_4 на сторонах $y = \pm\, b$. При цьому, щоб виконувались умови (6) зі збереженням закону парності дотичних напружень у кутових точках області D, на сторонах $x = \pm a$ повинні бути заданими зусилля q_1, q_2, які не впливають на головні вектор і момент усього комплексу силових навантажень (12). З умов (6) також випливає, що стосовно напруженого стану, який описується формулами (13), зусилля для дотичних напружень повинні бути відмінними від нуля.

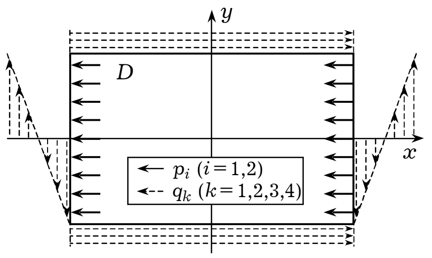

Рис. 3

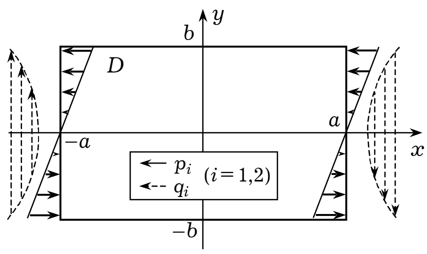

Рис. 4

Поклавши тепер рівними нулеві усі доданки у виразі (4) для σ_x, крім того, який має множником xy, із урахуванням (6) отримаємо такі формули для зусиль (5):

$$p_1 = yc_2, \quad p_2 = -yc_2, \quad q_3 = q_4 = d,$$
$$q_1 = q_2 = d + (y^2 - b^2)c_2/(2a). \tag{14}$$

Тут $c_2 = c_1^2$, $d = d_i^1 = d_j^1$, $i = 1, 2$, $j = 3, 4$. Після зняття зрівноваженої системи дотичних зусиль, поклавши в (14) $d = 0$, отримуємо зусилля (рис. 4)

$$p_1 = yc_2, \quad p_2 = -yc_2, \quad q_3 = q_4 = 0, \quad q_1 = q_2 = (y^2 - b^2)c_2/(2a) \tag{15}$$

та напруження

$$\sigma_x = -xyc_2/a, \qquad \sigma_y = 0, \qquad \sigma_{xy} = (y^2 - b^2)c_2/(2a). \tag{16}$$

За напруженого стану (16), спричиненого зовнішніми зусиллями (15), дія зусиль p_1 на стороні прямокутника $x = a$ зрівноважується зусиллями q_1. Аналогічно, на стороні $x = -a$ зусилля p_2 компенсуються зусиллями q_2.

Таким чином, переконуємось, що наявність в елементарному розв'язку (4) для σ_x доданків при x та xy спричинена заданням дотичних зусиль (12), (15), що зумовлює в області D появу несамозрівноважених дотичних напружень (13), (16).

Дослідження елементарного розв'язку для σ_y проводиться так, як і для σ_x. Відповідні вирази отримаємо з попередніх, замінивши x, y, a, b, p_i, q_i на y, x, b, a, p_j, q_j, $i = 1, 2$, $j = 3, 4$.

Для елементарного розв'язку σ_{xy} на основі (6) отримаємо

$$\sigma_{xy} = d, \qquad d = d_i^1 = d_j^1 = q_i(\pm b) = q_j(\pm a), \qquad i = 1, 2, \qquad j = 3, 4,$$

за рівності нулеві нормальних напружень та при

$$q_i = q_j = d, \qquad i = 1, 2, \qquad j = 3, 4.$$

Коли зусилля (5) на границі області задати у вигляді

$$q_3 = d, \qquad q_4 = -d, \qquad q_i = yd/b, \qquad p_i = c_i^1,$$
$$d = d_j^1, \qquad 2ad = b(c_1^1 - c_2^1), \qquad i = 1, 2, \quad j = 3, 4, \tag{17}$$

то вираз (4) для дотичних напружень буде містити лише доданок при y і напружений стан буде описуватись формулами

$$\sigma_x = - xd/b - (c_1^1 + c_2^1)/2, \qquad \sigma_y = 0, \qquad \sigma_{xy} = yd/b. \tag{18}$$

Очевидно, що, коли $c_1^1 = - c_2^1$, то формули (17), (18) співпадають з (12), (13).

Нарешті, вираз (4) для σ_{xy} міститиме лише доданок при $y^2 - b^2$, коли

$$p_j = q_j = 0, \qquad q_i = (y^2 - b^2)\,d, \qquad p_i = c_i^2 y,$$
$$d = d_i^3, \qquad 4ad = c_1^2 - c_2^2, \qquad i = 1,2, \qquad j = 3,4. \tag{19}$$

Напруження (4) у випадку зусиль (19) мають вигляд

$$\sigma_x = -2xyd - y(c_1^2 + c_2^2)/2, \qquad \sigma_y = 0, \qquad \sigma_{xy} = (y^2 - b^2)d. \tag{20}$$

Легко переконатись, що при $c_1^2 = - c_2^2$ з формул (19), (20) отримуємо відповідно співвідношення (15), (16).

Аналіз доданків у виразі (4) для σ_{xy} при x, $x^2 - a^2$ проводиться, як і для доданків при y, $y^2 - b^2$.

Отже, в роботі проаналізовано елементарні розв'язки плоскої задачі пружності у прямокутній області, отримані за допомогою методу прямого інтегрування вихідних рівнянь вказаної задачі. Знайдено схеми навантаження області несамозрівноваженими зовнішніми зусиллями, які відповідають кожному доданку у виразах елементарних розв'язків (4). Окрім здавна відомих у теорії пружності елементарних розв'язків, які відповідають розтягу (стиску) та згину прямокутної області, виявлено ще два способи навантаження вказаної області, для яких обов'язковим є задання на сторонах прямокутника зусиль для нормальних і дотичних напружень.

У перспективі метод побудови елементарних розв'язків задачі пружності у прямокутній області планується розвинути для анізотропних неоднорідних і термочутливих матеріалів.

1. *Вигак В. М.* Управление температурными напряжениями и перемещениями. – Киев: Наук. думка, 1988. – 312 с.
2. *Вігак В. М., Токовий Ю. В.* Дослідження плоского напруженого стану в прямокутній області // Фіз.-хім. механіка матеріалів. – 2002. – **37**, № 2. – С. 61–66.
3. *Гринченко В. Т.* Равновесие и установившиеся колебания упругих тел конечных размеров. – Киев: Наук. думка, 1978. – 264 с.
4. *Гринченко В. Т., Улитко А. Ф.* Равновесие упругих тел канонической формы. – Киев: Наук. думка, 1985. – 280 с. – Пространственные задачи теории упругости и пластичности: В 6 т. – Т. 3.
5. *Ігнатчук Д.* Власні функції компонент тензора напружень плоскої задачі термопружності в прямокутній області // Мат. проблеми механіки неоднорідних структур: В 2 т. – Львів: Ін-т прикл. проблем механіки і математики НАН України, 2000. – Т. 1. – С. 276–279.
6. *Папкович П. Ф.* Теория упругости. – Л.–М.: Оборонгиз, 1939. – 640 с.
7. *Тимошенко С. П., Гудьер Дж.* Теория упругости. – М.: Наука, 1979. – 560 с.
8. *Meleshko V. V.* Equilibrium of elastic rectangle: Mathiev-Inglis-Pickett solution revisited // J. Elasticity. – 1995. – **40**. – P. 207–238.
9. *Meleshko V. V.* Selected topics in the history of the two-dimensional biharmonic problem // Appl. Mech. Rev. – 2003. – **56**, No. 1. – P. 1–53.
10. *Vigak V. M., Tokovyi Yu. V.* Construction of elementary solutions to a plane elastic problem for a rectangular domain // Int. Appl. Mech. – 2002. – **38**, No. 7. – P. 829–836.
11. *Vihak V. M., Yuzvyak M. Y., Yasinsky A. V.* The solution of the thermoelasticity problem for a rectangular domain // J. Therm. Stresses. – 1998. – **21**, No. 5. – P. 545–561.

АНАЛИЗ ЭЛЕМЕНТАРНЫХ РЕШЕНИЙ ПЛОСКОЙ ЗАДАЧИ УПРУГОСТИ ДЛЯ ПРЯМОУГОЛЬНОЙ ОБЛАСТИ

Проведён анализ элементарных решений плоской задачи упругости в прямоугольной области, построенных в виде функциональных зависимостей от несамоуравновешенных силовых нагружений при использовании метода прямого интегрирования исходных уравнений указанной задачи.

ANALYSIS OF ELEMENTARY SOLUTIONS TO PLANE ELASTIC PROBLEM FOR RECTANGULAR DOMAIN

The analysis of elementary solutions to the plane elastic problem in a rectangle is carried out. These solutions are constructed as functional dependences on non-self-equilibrated force loadings with use of direct integration method of initial equations for the stated problem.

Ін-т прикл. проблем механіки і математики
ім. Я. С. Підстригача НАН України, Львів

Одержано
24.10.02